

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา การเสริมสร้างความรู้ ปัจจัยการมีส่วนร่วม และการพัฒนารูปแบบในการ
อนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ของประชาชน จังหวัดมหาสารคาม คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้และการเรียนรู้
- 2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.3 รูปแบบการทำวิจัย
- 2.4 ป่าชุมชน
- 2.5 การอนุรักษ์ป่า
- 2.6 ป่าชุมชนโคกใหญ่
- 2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้และการเรียนรู้

2.1.1 ความหมายของความรู้

ราชบัณฑิตยสถาน (2539) ได้ให้ความหมายของความรู้ ว่า คือ สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษา
เล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ ความเข้าใจหรือ
สารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ
ไพศาล หวังพานิช (2543) ได้ให้ความหมายของความรู้ ว่า หมายถึง บรรดาข้อเท็จจริงหรือ
รายละเอียดของเรื่องราว การกระทำ อันเป็นประสบการณ์ ของบุคคลซึ่งสะสมและถ่ายทอดสืบต่อกัน
ไป

สมบุญ ศิลปรุ่งธรรม (2540) ได้กล่าวถึงความหมายของความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็นพฤติกรรม
เบื้องต้นที่ผู้เรียนสามารถจำได้ หรือระลึกได้โดยการมองเห็นได้ในขั้นนี้คือข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ คำจำกัด
ความ

สมบุญ- ศิลปรุ่งธรรม (2540) ได้แบ่งพฤติกรรมด้านความรู้หรือความสามารถทางด้าน
สติปัญญา (Cognitive domain) เป็น 6 ระดับคือ

- 1) ความรู้ (Knowledge) เป็นพฤติกรรมขั้นต้นเกี่ยวกับความจำได้ หรือระลึกได้
- 2) ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากความรู้ต้องมีความรู้มาก่อนจึง
จะเข้าใจ ความเข้าใจนี้จะแสดงออกมาในรูปของการแปลความตีความและคาดคะเน

3) การนำเอาไปใช้ (Application) เป็นการนำเอาทฤษฎีวิธีการกฎเกณฑ์และแนวความคิดต่างๆ ไปใช้

4) การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นขั้นที่บุคคลมีความสามารถและมีทักษะในการจำแนกเรื่องราวที่สมบูรณ์ใดๆ ออกเป็นส่วนย่อยๆ และมองเห็นความสัมพันธ์อย่างแน่ชัดระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้น รวมทั้งมองเห็นการผสมผสานระหว่างส่วนประกอบที่รวมกันเป็นปัญหา หรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

5) การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถของบุคคลในการรวบรวมส่วนย่อยต่างๆ เข้าเป็นส่วนร่วมที่มีโครงสร้างใหม่มีความชัดเจนและมีคุณภาพสูง

6) การประเมินผล (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินคุณค่าของเนื้อหาวัสดุวิธีการ วินิจฉัยที่ราคาสิ่งของต่างๆ โดยมีกฎเกณฑ์ และมาตรฐานเป็นเครื่องช่วยประกอบการวินิจฉัย ซึ่งกฎเกณฑ์ที่ใช้ช่วยประเมินค่านี้ อาจเป็นกฎเกณฑ์ที่บุคคลสร้างขึ้น หรือมีอยู่แล้ว

สรุปได้ว่า ความรู้ คือ ความเข้าใจ ข้อเท็จจริง หรือเรื่องต่างๆ ที่บุคคลได้มาด้วยการฟัง การเห็น การคิด และการปฏิบัติ อย่างเป็นระบบ แล้วสั่งสมไว้ ทรงจำไว้

2.1.2 ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้นจะต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ (ปรีชา คัมภีรปกรณ์, 2548)

การเรียนรู้ หมายถึง การที่บุคคลได้รับประสบการณ์จนกระทั่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขึ้นมาอย่างมั่นคงพอสมควรและควรจะเป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ (ศักดิ์ไทย สุรกีจาวร, 2545)

การเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมหรือความรู้ที่ค่อนข้างถาวรโดยเป็นผลของประสบการณ์มิใช่ด้วยฤทธิ์ของสารเคมี หรือสภาพร่างกายที่มีความผิดปกติ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เกิดได้ไม่เลือกเวลาหรือสถานที่ จะมีผู้สอนหรือไม่ก็เกิดการเรียนรู้ได้ ทั้งการเปลี่ยนแปลงบางลักษณะของการเรียนรู้ก็ยังต้องใช้เวลา ไม่ใช่เห็นผลง่ายเสมอไป จากความหมายดังกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าหากเสริมสร้างให้บุคคลมีประสบการณ์มาก ฝึกปฏิบัติบ่อยๆ ก็ย่อมจะทำให้ผู้นั้นเพิ่มพูนทักษะและเกิดการเรียนรู้ได้ (ปราณี รามสูต และจำรัส ด้วงสุวรรณ, 2545)

ดังนั้น การเรียนรู้ จึงหมายถึง กระบวนการหรือประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของบุคคล

2.1.3 ลักษณะของการเรียนรู้

ปรีชา คัมภีรปกรณ์ (2548) ได้กล่าวถึงลักษณะของการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1) การเรียนรู้ด้วยการจำ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนพยายามจะรวบรวมหรือเก็บเนื้อหาสาระจากสิ่งที่ต้องการเรียนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้การเรียนรู้ประเภทนี้ ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบ แนวปฏิบัติต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนผู้ใช้จะต้องนำไปปฏิบัติให้ถูกต้อง

2) การเรียนรู้โดยการเลียนแบบ เป็นการที่เกิดขึ้นโดยที่ผู้เรียนพยายามลอกเลียนหรือกระทำตามต้นแบบที่ตนเห็นว่าดีหรือเป็นประโยชน์แก่ตน เช่น การเลียนแบบในการเข้าสังคม

3) การเรียนรู้โดยการหยั่งรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งย่อยหรือสถานการณ์ย่อยว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ทำให้มองเห็นสถานการณ์รวมหรือภาพรวมทั้งหมด

4) การเรียนรู้แบบลองผิดลองถูก เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนพยายามใช้ทางเลือกหลายๆ ทาง เพื่อแก้ปัญหา หรือสถานการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้น โดยการเลือกทางแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ได้ใช้เกณฑ์หรือเหตุผลอะไรประกอบการเลือกเลย การเรียนรู้แบบนี้ผู้เรียนเปรียบเสมือนถูกขังอยู่ในห้องๆ หนึ่งที่มีประตูหลายประตูให้เลือก แต่จะมีประตูที่เปิดแล้วสามารถออกจากห้องได้เพียงประตูเดียว ผู้เรียนจำเป็นต้องเลือกเปิดที่ละประตูจนกว่าจะพบประตูที่ถูกต้องโดยไม่มีหลักเกณฑ์ใดๆ

5) การเรียนรู้โดยการสร้างมโนคติ โรมติหรือความคิดรวบยอด ของสิ่งใด หมายถึง ลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้นที่แตกต่างออกไปจากสิ่งอื่น

พรธิดา วิเชียรปัญญา (2547) สรุปลักษณะการเรียนรู้ไว้ดังนี้

(1) การเรียนรู้จากการแก้ไขปัญหา (Problem oriented learning) เป็นการเรียนรู้จากการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง และเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำงาน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำงานนั้นจะเป็นตัวกำหนดว่าจะต้องเรียนรู้อะไรจึงแก้ไขปัญหาได้

(2) การเรียนรู้กันเป็นทีม (Team learning) ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบเพิ่มพลัง โดยการให้สมาชิกในทีมมีการพูดคุย ชักถาม เสนอความคิดเห็น ทำให้เกิดการสังสมความรู้ ทักษะ และวัฒนธรรมการทำงาน เกิดการพัฒนาความรู้ไปสู่การเป็นนวัตกรรม การประสานงานและการปฏิบัติ

(3) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action learning) เป็นการสอนให้คนเรียนรู้โดยผ่านการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาแนวทางการแก้ปัญหาเก่าไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาใหม่

(4) การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกันและมีการติดต่อสื่อสารถึงกันและกันอย่างสม่ำเสมอ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) กล่าวถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ว่า ในวัยผู้ใหญ่จะมีความสามารถด้นน้อยลง เพราะความสามารถในการเห็นและการฟังลดน้อยลง ปฏิภิกิริยาโต้ตอบก็ช้าลง มีความลึกลับมากขึ้น มีความกลัวต่อการเรียนรู้ว่าจะล้มเหลว ดังนั้นการเรียนของผู้ใหญ่จะต้องมีเป้าหมายที่แน่นอน มีเนื้อหาสาระที่สำคัญและเป็นประโยชน์ ซึ่งวิธีการเรียนรู้ ก็คือ เรียนด้วยการกระทำจะเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้มีหลายลักษณะด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความพึงพอใจในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลว่าต้องการเรียนรู้ในลักษณะใด อย่างไรก็ตามการเรียนรู้นี้ทั้งกล่าวก็มีวัตถุประสงค์ใกล้เคียงกัน คือเพื่อเพิ่มความรู้อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและกลุ่มบุคคล

2.1.4 กระบวนการและเทคนิคการเสริมสร้างการเรียนรู้

อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอำ (2441) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชน 3 ชั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 การแสวงหาและพัฒนาระบบคุณค่าใหม่ของปัจเจกบุคคลหรือผู้นำชุมชนโดยผ่านกระบวนการเสวนา ศึกษาดูงาน เพื่อให้ได้มาซึ่ง “ข้อมูลใหม่” แล้วนำมาทดลองปฏิบัติจนเห็นผลและได้รับบทเรียนที่เป็นรูปธรรม จนสรุปเป็น “ระบบคุณค่าใหม่” ที่สอดคล้องกับตนเองและสมาชิกและเป็นแบบอย่างให้คนอื่นได้

ขั้นที่ 2 การเชื่อมโยงผู้นำชุมชนที่มี “ระบบคุณค่าใหม่” โดยการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนให้เกิดการวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ ในชุมชนและการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในเชิงพัฒนาการเรียนรู้จากการปฏิบัติการร่วมกันที่เป็นจริงนี้ จะส่งผลให้เกิดความเป็นองค์กรของชุมชนนั้น เกิดการตั้งกฎระเบียบ กติกา และการจัดการของชุมชน

ขั้นที่ 3 การเชื่อมโยงองค์กรชุมชนและผู้นำชุมชนแต่ละท้องถิ่น ที่มีปัญหาร่วมกัน เช่น กรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ป่าผืนเดียวกัน ลุ่มน้ำเดียวกัน ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวกัน โดยการเปิดเวทีชาวบ้านให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลซึ่งกันและกัน พัฒนาขีดความสามารถในการจัดการตนเองของชุมชนและพัฒนาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ และความร่วมมือระหว่างองค์กรที่มีความสนใจหรือปัญหาร่วมกัน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) เสนอกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ไว้หลากหลาย พอสรุปประเด็นที่น่าสนใจได้ดังนี้

วิธีการเรียนรู้ที่จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงาน แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มได้แก่

1) ระดับบุคคล มีเทคนิค วิธีการ คือ การสังเกต การบันทึกข้อความ การถ่ายภาพ การถ่ายวิดีโอ การนำเสนอต่อที่ประชุม การฝึกตอบ-ถาม โดยใช้เหตุผลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ การค้นหาคำตอบจากหนังสือ และจากการพูดคุย และฝึกเขียนเรียบเรียงทางวิชาการ

2) ระดับกลุ่ม มีเทคนิค วิธีการ คือ การประชุม การอภิปรายกลุ่ม การสาธิต การจัดนิทรรศการ การศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

3) ระดับชุมชน มีเทคนิค คือ การรณรงค์ด้วยสื่อ และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน การฝึกงาน การจัดห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การสัมมนา การสาธิต การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการจัดเวทีเพื่อการรณรงค์

4) ระดับเครือข่าย เทคนิคคือ การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา และประสานงานกับหน่วยงาน

5) การจัดการศึกษาระดับเด็ก และสำหรับผู้ใหญ่

(1) เทคนิคการจัดการศึกษาสำหรับเด็ก ได้แก่ การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ

(2) เทคนิคการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ได้แก่ การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสาธิต และการจัดทัศนศึกษา

(3) เทคนิคการประชุมอย่างมีส่วนร่วม เป็นการใช้เวลาการประชุม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับบุคคลอื่น โดยเรียนรู้ที่จะใช้เหตุผลของการตัดสินใจร่วมกัน การประชุมอย่างมีส่วนร่วม มีขั้นตอน ดังนี้

5.3.1 การรวบรวมสถานการณ์หรือสภาพปัญหาของชุมชน โดยวิธีการวาดแผนภูมิความคิด

5.3.2 การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข โดยการแสดงความคิดเห็นด้วยการเขียน หรือการพูดคุย

5.3.3 การสรุปแนวทางในการแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาชุมชน

5.4 เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ด้วยกระบวนการกลุ่มที่สามารถพัฒนาเป็น 3 วิธีหลัก เพื่อการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน ได้แก่

5.4.1 กระบวนการกลุ่ม เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำสร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม ทุกคนจะต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด ซึ่งอาจจะจัดกิจกรรมของกระบวนการกลุ่ม เพื่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม อาทิ เกมส์ บทบาทสมมติ การอภิปรายกลุ่ม เป็นต้น

5.4.2 การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ มีการจัดกลุ่มกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแบ่งทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่กันและกัน และต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันที่ความสำเร็จของแต่ละบุคคลก็คือความสำเร็จของกลุ่ม ความสำเร็จของกลุ่ม ก็คือความสำเร็จของทุกคน กิจกรรมของการเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ อาทิ การเล่าเรื่องรอบวง มุมสนทนา คู่ตรวจสอบ การร่วมคิด เป็นต้น

5.4.3 การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงามในความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบในสิ่งใหม่ๆ แล้วนำความรู้มาเชื่อมโยงกับบริบทที่เกิดขึ้น

5.5 เทคนิค A-I-C เป็นเทคนิคระดมความคิดในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน เทคนิคนี้ให้ความสำคัญต่อระบบความคิด และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนบนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เป็นกระบวนการที่นำเอาคนเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากคนนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชน ร่วมกันวางแผนและทำเพื่อผลแห่งการพัฒนาชุมชนของตน

สรุปแล้วในการเสริมสร้างการเรียนรู้อาจใช้เทคนิคได้หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมายที่จะทำการเสริมสร้างการเรียนรู้ว่ามีสถานภาพและศักยภาพเป็นอย่างไร ปัญหาอะไร และต้องการเรียนรู้อะไรแล้วจึงเลือกใช้เทคนิคที่เหมาะสม

2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชน

การอนุรักษ์ การใช้ และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม เพื่อรักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นวิธีการหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อสังคมโดยรวม รวมทั้งจะเอื้อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในพื้นที่ในการรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ความสำเร็จของการของการดำเนินการส่วนหนึ่งมาจากการจัดการระบบการอนุรักษ์โดยภาครัฐ แต่อีกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ที่จะเข้าร่วมในกระบวนการการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในด้านการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ การป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะก่อให้เกิดผลดีอย่างแท้จริง จำเป็นจะต้องกระทำอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจร่วมกัน และเห็นความสำคัญที่เข้าร่วมดำเนินการของประชาชน การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของประชาชนจะทำให้สามารถช่วยกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

2.2.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชนนั้น เป็นแนวคิดใหม่ที่ได้รับการพัฒนาจากหลายทฤษฎี เพื่อมุ่งอธิบายและแก้ไขปรากฏการณ์ด้อยพัฒนา โดยให้ความสำคัญในเรื่องของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและกำหนดเงื่อนไขของการพัฒนาด้วยตนเองการมีส่วนร่วม ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ถวิล ธาราโกชน (2522) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า คือความพยายามของประชาชนที่จะเพิ่มความสามารถในการจัดการและควบคุมทรัพยากรและสถาบันในสังคม

WHO/UNICEF (อ้างในอคิน รพีพัฒน์, 2527) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือการที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากรและมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำโดยกลุ่ม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มชนซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย

United Nation, Economic and Social Council Resolution, 1992 (อ้างในอนงค์ พัฒนจักร, 2535) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถที่จะมีโอกาสเข้าดำเนินการและมีอิทธิพลในกิจกรรมและกระบวนการพัฒนา อีกทั้งยังได้รับผลจากการพัฒนาอย่างเสมอภาคอีกด้วย

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายรวมถึงแต่การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร รายละเอียดการดำเนินโครงการที่อาจมีผลทั้งทางบวกและลบต่อตนหรือชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการพิจารณาถึงรายละเอียดผลดีผลเสียจากการดำเนินโครงการและมีส่วนร่วมในการร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการ

ติดตามตรวจสอบ ป้องกันแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการจึงอาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเกินขึ้นได้ในขั้นตอนที่ริเริ่มจะดำเนินโครงการขั้นตอนการศึกษาความเหมาะสมของการดำเนินโครงการ การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม การตีค่าผลกระทบสิ่งแวดล้อมในเชิงเศรษฐศาสตร์ การกำหนดมาตรการป้องกันแก้ไขผลกระทบจากการดำเนินโครงการ และการมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ การมีส่วนร่วมขอประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของโครงการ การมีส่วนร่วมส่งผลให้เกิดการสื่อสารสองทาง และลดความขัดแย้งตั้งแต่เริ่มต้น

2.2.2 การมีส่วนร่วมของประชาชนในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

การกำหนดให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2518 แต่ปรากฏในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในมาตรา 6 มาตรา 7 และมาตรา 8 ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางตรง

ได้แก่การมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสารทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เว้นแต่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นความลับเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงของชาติ สิทธิส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สินหรือสิทธิทางการค้า หรือกิจการของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย มาตรา 6 (1)

การมีส่วนร่วมโดยการร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดต่อเจ้าพนักงานในกรณีกระทำการละเมิดหรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับควบคุมมลพิษหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มาตรา 6 (3)

การมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 6 (4)

การมีส่วนร่วมโดยการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 6 (5)

การมีส่วนร่วมของประชาชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 ในการที่รับทราบข้อมูลข่าวสารจากราชการ โดยเฉพาะรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการต่าง ๆ มักปรากฏปัญหาที่ไม่สามารถที่จะให้ข้อมูลได้อย่างกว้างขวางด้วยติดขัดเงื่อนไขที่ว่า รายงานดังกล่าวเป็นความลับเกี่ยวกับสิทธิส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิทางการค้า กิจการของบุคคล ทำให้ยากที่ประชาชนจะได้รับทราบข้อมูลข่าวสารดังกล่าว

2) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางอ้อม

การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยทางอ้อม ได้ให้ความสำคัญขององค์กรเอกชนที่จดทะเบียนเป็นองค์กร คุ่มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (มาตรา 7) โดยถือว่าองค์กรเอกชนเหล่านี้เป็นตัวแทนของประชาชนที่จะมีส่วนในการดำเนินการเพื่อการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยให้การสนับสนุนสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น 1) การจัดให้มีอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม 2) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อการจัดทำจิตสำนึกเกี่ยวกับการคุ้มครองและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) การริเริ่มช่วยเหลือประชาชนเพื่อคุ้มครองหรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 4) เพื่อการศึกษาวิจัย 5) การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนผู้ได้รับอันตราย ความเสียหายจากปัญหามลพิษ

นอกจากนี้ องค์กรเอกชนที่จดทะเบียนแล้ว อาจเสนอชื่อผู้แทนภาคเอกชน เพื่อรับการแต่งตั้งเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้ (มาตรา 8) (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2543)

2.2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

รัฐธรรมนูญของไทย ฉบับปัจจุบัน ฉบับที่ 18 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก 24 สิงหาคม 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชสยามินทรราชวรมนาถบพิตร ตราไว้ ณ วันที่ 24 สิงหาคม พุทธศักราช 2550 เป็นปีที่ 62 ในรัชกาลปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนพอสรุปได้ดังนี้

ส่วนที่ 10 แนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน

มาตรา 87 รัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนดังต่อไปนี้

- 1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติและระดับท้องถิ่น
- 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ
- 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางอาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น
- 4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบให้สามารถแสดงความคิดเห็น และเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่

5) ส่งเสริมและให้มีการศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชนตามมาตรฐานนี้ต้องคำนึงถึงสัดส่วนของหญิงและชายที่ใกล้เคียงกัน

2.2.4 สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550

ส่วนที่ 12 สิทธิชุมชน

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้รับการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

2.3 รูปแบบการทำวิจัย

2.3.1 การวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน (Research and development)

วิญญู จรรย์พันธ์ (2547) ได้กล่าวถึงวิธีการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นและเป็นกลไกในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นไว้ 2 วิธีการ ได้แก่ วิธีการประเมินสถานะชนบทแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal : RRA) โดยได้อธิบายถึงการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

การวิจัยท้องถิ่นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเป็นแนวทางการวิจัยที่ให้คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้เข้าไปศึกษาและประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ขึ้นมาใช้แก้ไขปัญหาของชุมชนเอง ดังนั้น การวิจัยจึงเป็น

ภารกิจร่วมของนักวิจัยและคนในชุมชนที่จะต้องช่วยกันคิดวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ และศักยภาพของชุมชน เพื่อนำไปสู่การตั้งโจทย์วิจัยที่สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างทางการเมือง การบริการของชุมชนท้องถิ่น จากนั้นนักวิจัยและชุมชนต้องช่วยกันคิดต่อถึงแนวทางแสวงหาความรู้ เพื่อตอบคำถามโจทย์วิจัย ซึ่งการแสวงหาความรู้นี้จะเน้นให้นักวิจัยและชุมชนช่วยกันคิดและลงมือปฏิบัติในสภาพแวดล้อมของชุมชนจริงๆ

บุญนำ จิวส์ดา (2544) กล่าวถึงหลักการวิจัย และพัฒนาทางการศึกษาไว้ดังนี้ การวิจัยและพัฒนาทางการศึกษา (Education Research and Development =R&D) เป็นการพัฒนาทางการศึกษาโดยอาศัยพื้นฐานจากการวิจัย (Research based education development) เป็นกลยุทธ์หรือวิธีการสำคัญวิธีหนึ่งที่ยอมรับใช้ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาการศึกษาโดยเน้นหลักเหตุผลและตรรกวิทยา เป้าหมายหลักคือใช้เป็นกระบวนการในการพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพของผลผลิตทางการศึกษา อันหมายถึง วัสดุ ครุภัณฑ์ทางการศึกษา ได้แก่ หนังสือ แบบเรียน ฟิล์ม สไลด์ เทปเสียง วีดีทัศน์ คอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ฯลฯ

: เฉลียว บุรีภักดี (2546) ได้ให้ความหมายของวิจัยและพัฒนา ว่าเป็นกระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาต้องทำการวิจัยและทำการพัฒนาควบคู่กันไป ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอนคือ

- 1) Research Activity : RA กิจกรรมการวิจัย สำรวจ วิเคราะห์ เพื่อทราบข้อมูลสภาพปัญหาหรือความต้องการพัฒนา
- 2) Research Outcome : RO ผลของการสำรวจ วิเคราะห์ ศึกษาทฤษฎี แนวคิดที่จะช่วยให้ได้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับวิธีแก้ปัญหา เป็นขั้นตอนที่ต้องเลือกวิธีคิดว่าดีที่สุดมาใช้แก้ปัญหา หรืออาจเรียกวิธีที่ชื่อว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนา
- 3) Development Activity : DA กิจกรรมการวิจัยและทดลองเพื่อตรวจสอบว่าใช้แก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ ปรับปรุงและพัฒนาวิธีการ
- 4) Development Outcome : DO : เป็นผลที่ได้รับจากกิจกรรมการพัฒนาเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคต่อไป

ดังนั้นในการวิจัยในแนวนี้จึงไม่ใช่การเก็บรวบรวมข้อมูลเพียงครั้งเดียวแล้วจบ แต่การวิจัยจะดำเนินอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการของการคิด การทำ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การสรุปผล และคิดต่อไป ทำต่อไป เป็นวงจรต่อเนื่อง ทำให้นักวิจัยและประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้ร่วมกันตลอดเวลา สามารถนำผลของการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาได้จริง

2.3.2 การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล ในการวิจัยชนิดนี้ คำว่า “ปฏิบัติการ” (Action) หมายถึง กิจกรรม

ที่โครงการวิจัยต้องดำเนินการ ส่วนคำว่า “การมีส่วนร่วม” (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วม เกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมการวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหา หรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และการดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม คือ การนำแนวคิด 2 ประการดังกล่าวแล้วมาผสมผสานกัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2545)

หัวใจของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การจัดการชุมชนและมีมีส่วนร่วม ของประชาชน เพราะฉะนั้น การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วม จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่ต้อง ทำควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้บุคลากร และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ชุมชนทำ หน้าที่เป็นนักจัดองค์กร ช่วยอบรมความรู้ และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน และระดมในการ ครอบงำความคิดและการตัดสินใจของชุมชน และส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของ กระบวนการ PAR โดยการช่วยประสานงาน การให้ความรู้ทางวิชาการ และเทคนิคต่างๆ (ธนพรธม ธานี, 2540) และได้กล่าวขั้นตอนของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่ามี 5 ขั้นตอน หรือ 5 ระยะเวลา ซึ่งเป็นการผสมผสานแนวคิดของการจัดการชุมชน และการเรียนรู้ชุมชนเข้าด้วยกัน (Community organization vs. problem beads learning) คือ

1) ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre- research phase) มีขั้นตอน ได้แก่

- 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
- 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- 1.4 การเผยแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน

2) ระยะเวลาของการทำวิจัย (Research phase) มีขั้นตอนได้แก่

- 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
- 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
- 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข
- 2.4 การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมชุมชนหมู่บ้าน

3) ระยะการจัดทำแผน (Planning phase) มีขั้นตอนได้แก่

- 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

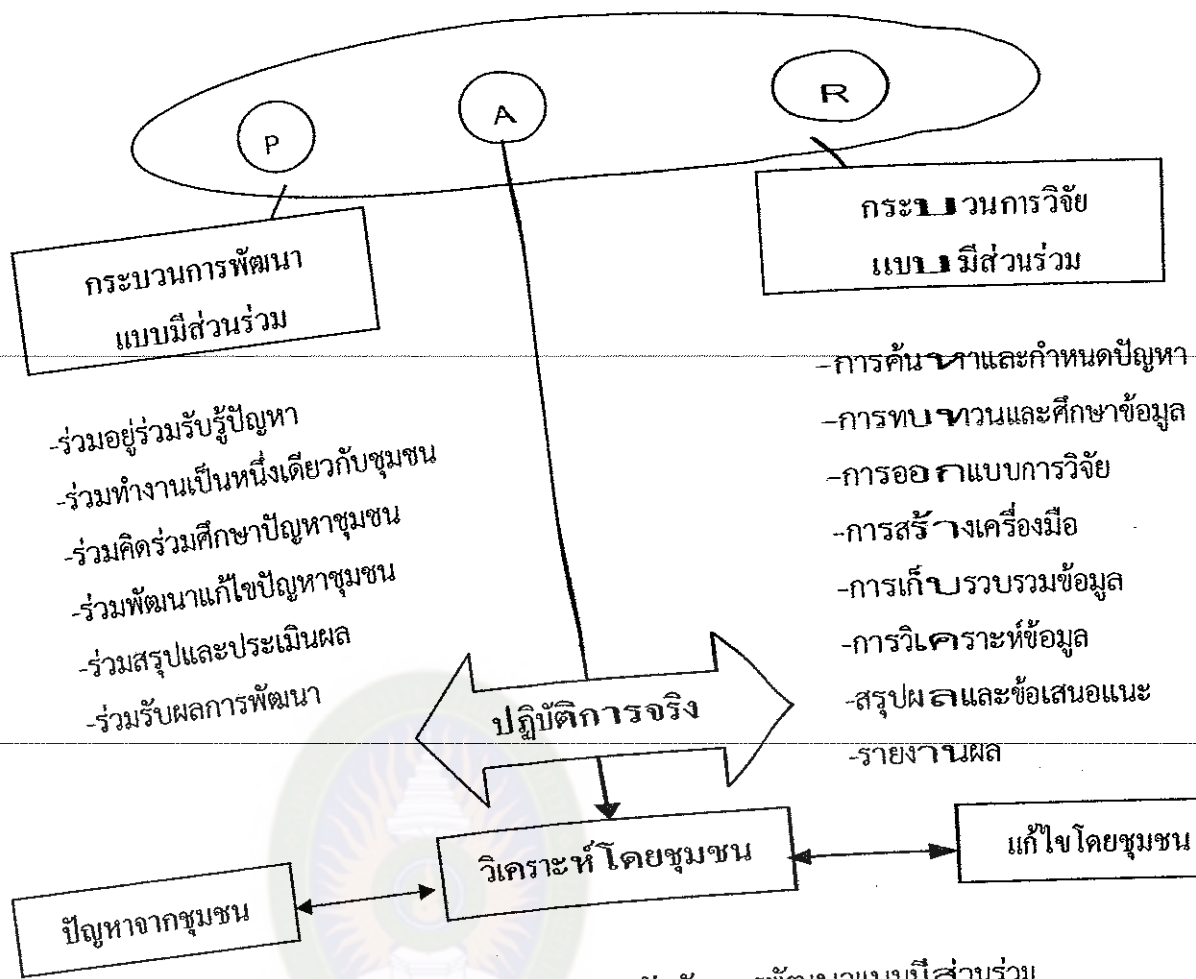
- 4) ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation phase) มีขั้นตอนได้แก่
 - 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 - 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
- 5) ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and evaluation phase)

เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถ

รวมตัวกันขึ้นมาในรูปขององค์กรประชาชน และสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยนักวิจัยนอกชุมชนทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร พร้อมทั้งช่วยอบรมเองหรือเชิญวิทยากรมาอบรมความรู้ และทักษะเพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้ประชาชน จนสามารถมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนาชุมชน โดยมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน การจัดทำแผน การนำแผนไปปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล

2.3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการวิจัยกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การวิจัยและการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งหมายความว่าประชาชนในชุมชนเข้ามาร่วมกันทำการวิจัยเพื่อค้นหาความจริงหรือเพื่อคิดสร้างแผนการทำงานอันจะนำไปสู่การปฏิบัติการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือการสร้างความสำเร็จให้แก่ชุมชนในอนาคต การเชื่อมโยงกิจกรรมการพัฒนาเข้ากับกิจกรรมการวิจัย เป็นการวิจัยที่มีทิศทางไปสู่การพัฒนา (สำนักงานมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการและสำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย, 2545)

ภาพที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการวิจัยกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม
 ที่มา : สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการและสำนัก
 มาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย, 2545

2.4 ป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าชุมชนในลักษณะที่ว่า การดำเนินชีวิตของชุมชนที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรที่นำมาใช้ในการรักษาโรค ในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าถูกบุกรุก และเกิดการถางป่า ย่อมมีคนในชุมชนได้รับผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิต ในความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนได้พัฒนาใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น บางชุมชนอาจตั้งคณะกรรมการหรือกลุ่มอนุรักษ์เพื่อดูและรักษาประโยชน์จากป่า บางชุมชนอาจมีระบบความเชื่อเป็นแกนนำในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ทั้งนี้เพราะชุมชนมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทอยู่สำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ดังนั้นความคิดเรื่องป่าชุมชนเป็นการให้บทบาทของคนในชุมชนต่อการจัดการประโยชน์จากป่าไม้ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน (วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, 2535)

2.4.1 ความหมายของป่าชุมชน

ได้มีผู้ให้ความหมายของป่าชุมชน ไว้ดังนี้

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2538) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร ป่าชุมชนเป็นป่าที่ประชาชนเก็บหาผลผลิตโดยใช้วิธีการที่ไม่ทำลายป่า

ทัศนีย์ อนมมาน (2537) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าที่ให้ชุมชนในท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของท้องถิ่นของตนและไม่เพียงแต่อนุรักษ์ป่าเท่านั้น แต่ยังต้องช่วยรักษาดูแลให้ความหลากหลายทางชีวภาพของป่านั้นดำรงอยู่ได้พร้อมๆ กับอำนวยความสะดวกและประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนด้วย

วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรณ์ (2542) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นกิจกรรมป่าไม้อะไรก็ได้ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ เพื่อเป็นประโยชน์ใช้สอยสำหรับชาวบ้านเอง กิจกรรมดังกล่าวจะรวมถึงการปลูกแล้งไม้ขนาดเล็ก ป่าชุมชนหมู่บ้านการปลูกต้นไม้ตามถนนหนทาง และการปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนาหรือสวนป่ารายย่อย เพื่อขายไม้เป็นรายได้ นอกจากนี้รวมถึงอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ใช้วัสดุจากป่าเป็นวัตถุดิบ โดยที่ไม่รวมถึงการปลูกสร้างสวนป่าที่เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ประชาชนได้รับผลตอบแทนเพียงค่าจ้างแรงงานเท่านั้น

ไพสุดา ตรีเดช (2542) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และพยายามของชุมชนที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่าว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ การคุ้มครอง และดูแลตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณี โดยยืนอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมและเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์มีผู้นำหรือผู้ประสานทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนในรูปแบบองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน เพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชนจัดการป่าชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

สรุป ป่าชุมชน หมายถึง ป่าธรรมชาติที่ผู้คนเข้าไปใช้ประโยชน์ แต่ต้องมีขอบเขตจำกัด เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ตระหนักถึงความสำคัญ และคุณค่าของป่าชุมชนโดยที่ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วม

2.4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

ป่าชุมชน มีกำเนิดจาก 2 แนวคิด แนวคิดแรกเป็นเรื่องการพัฒนา เกิดหลังจากที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (AFO) ซึ่งได้ข้อสรุปจากประสบการณ์โครงการพัฒนาชนบททั่วโลกว่า ป่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อชีวิตและผูกพันอย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมประเพณีของคนในชนบท รวมถึงการพึ่งพาในการดำรงชีพ แนวคิดที่สองเป็นเรื่องสิทธิมนุษยชน ซึ่งเมื่อเกิดการแก่งแย่งทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น และป่าที่ชุมชนดูแลรักษาใช้ประโยชน์ถูกรัฐใช้อำนาจตามกฎหมายเข้าไปจัดการ ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์หรือ “ป่าชุมชน” จึงเกิดขึ้นในบริบทของความขัดแย้งและความต้องการให้รัฐคุ้มครองสิทธิของชุมชน เช่น ป่าปู่ตา ป่าช้า ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าบุงป่าทาม ที่ชาวบ้านดูแลใช้สอยร่วมกันซึ่งเรียกรวมๆ ว่าป่าชุมชนเหมือนกัน อย่างไรก็ตามการพัฒนาป่าชุมชนทั้งสองแนวคิดต่างก็ไม่ได้หยุดนิ่งหรือหยุดเด็ดเดี่ยวแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองอย่างใกล้ชิดตลอดมา (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2548)

ป่าชุมชนเป็นป่าที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น โดยชุมชนเป็นผู้มีสิทธิในการจัดการป่าในรูปแบบที่สอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนร่วมกำหนด ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์อย่างง่ายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน มีการดูแลรักษาป่าที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่อาจมีความแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น แต่มีเป้าหมายในทิศทางเดียวกันคือ เพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

ป่าชุมชนอาจจำแนกตามลักษณะป่า ความเป็นมาของป่า และวัตถุประสงค์ของชุมชนได้ 2 ประเภท คือ ป่าชุมชนดั้งเดิม และป่าชุมชนพัฒนา (กรมป่าไม้, 2549)

2.4.3 ป่าชุมชนดั้งเดิม

เป็นพื้นที่ป่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ มีพื้นที่ไม่ขนาดใหญ่ และมีความหลากหลาย ชุมชนได้กำหนดพื้นที่ป่าเพื่อไม่ให้มีการบุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ถิ่นครอง หรือ เปลี่ยนแปลงสภาพไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อให้ป่าคงความอุดมสมบูรณ์ และตอบสนองการใช้ประโยชน์ต่อชุมชนที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ป่าดั้งเดิมแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

2.4.3.1 ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

1) ป่าต้นน้ำลำธาร หรือป่าขุนน้ำ เป็นป่าที่อยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ พื้นที่เป็นภูเขา มีความลาดชันสูง ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย

2) ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำผุด ป่าน้ำพุ (น้ำร้อน) ป่าชนิดนี้อยู่ในที่ราบลุ่ม เป็นเขตที่รองรับน้ำฝนที่ไหลซึมลงดินกลายเป็นน้ำใต้ดิน หรือสายน้ำเล็กๆ และบางแห่งซึมออกมาตามผิวดินซึ่งเรียกว่า น้ำซับหรือน้ำร้อน หรือบ่อน้ำขนาดใหญ่

3) ป่าหัวนา เป็นป่าธรรมชาติบริเวณตอนบนที่ติดกับที่นาช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดินไม่ให้ไหลลงมาทับที่นา ส่วนใหญ่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งมีการทำนาขั้นบันไดบนที่ราบเชิงเขา

4) ป่าพรุ เป็นป่าธรรมชาติที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี เป็นแหล่งเก็บน้ำจืดขนาดใหญ่ พบมากทางภาคใต้บริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล

2.4.3.2 ป่าชุมชนที่ใช้ประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น

1) ป่าดอนปู่ตา เป็นที่ตั้งของศาลปู่ตาซึ่งเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษพบมากทางภาคอีสาน

2) ป่าช้า พื้นที่ป่าแบบนี้มีลักษณะเป็นเนินสูงหรือโคก ซึ่งไม่เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม ชุมชนใช้เป็นที่พักศพโดยเฉพาะไม้แห้งเท่านั้น ชาวบ้านไม่ตัดไม้ในเขตป่าช้ามาใช้เพราะมีความเชื่อว่าเป็นต้นไม้ของคนตาย พบมากทางภาคเหนือและภาคอีสาน

3) ป่าพิธีกรรม เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในท้องถิ่น อาจมีการทอหุ้มต้นไม้ด้วยผ้าสีเหลือง หรือที่เรียกกันว่า การบวชต้นไม้ ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นการหุ้มเทวดาเพื่อให้ช่วยรักษาต้นไม้ไว้ หรือมีการนำเครื่องเซ่นไหว้ไปบูชาบริเวณจุดที่มีน้ำไหลออกมา เพื่อเป็นการเลี้ยงผีป่าขอให้มน้ำไหลตลอดไปและยังเป็นการขอฝนอีกด้วย

4) ป่าในวัด เป็นป่าในบริเวณพื้นที่ของวัดที่มีพระสงฆ์เป็นผู้สนับสนุน มีความร่มรื่นเหมาะสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

5) ป่าอภัยทาน เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนสงวนไว้เพื่อเป็นเขตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ อาจเป็นป่าในเขตวัด ข้างวัด หรือไม่อยู่บริเวณวัดก็ได้

2.4.3.3 ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นนอกจากการอนุรักษ์ ดิน น้ำ และประโยชน์ในทางพิธีกรรม

1) ป่าบุง ป่าทาม ป่าชนิดนี้อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบต่ำมีน้ำท่วมถึง หรือเป็นพื้นที่มีลักษณะเป็นเนิน ที่ลุ่มเป็นแอ่งน้ำขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วไป จัดได้ว่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทหนึ่ง พืชพรรณและสิ่งมีชีวิตในป่าชนิดนี้มีลักษณะพิเศษ สามารถดำรงชีพอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในรอบปีได้ เช่น พืชสามารถทนแล้งและน้ำท่วมได้มีลักษณะลำต้นแตกเป็นกอเพื่อปรับตัวให้เข้ากับความแรงของน้ำ โคนส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ชนิดผลัดใบ พบป่าบุงป่าทามมากมายทางภาคอีสาน

2) ป่าชายเลน เป็นพื้นที่ป่าบริเวณชายฝั่งทะเลและบริเวณที่น้ำทะเลท่วมถึง ป่าชายเลนเป็นที่อาศัยและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำหลากหลายชนิด

3) ป่าหัวไร่ ปลายนา พื้นที่ป่ามีขนาดเล็ก โดยชาวบ้านเหลือหรือปล่อยพื้นที่ไว้ให้เป็นป่าเพื่อแสดงอาณาเขตและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน พบได้ทั่วไปในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง

4) ป่ารอบหมู่บ้าน เป็นป่าที่ชาวบ้านกันไว้บริเวณรอบหมู่บ้านเพื่อให้เป็นแนวขวางกันระหว่างพื้นที่หมู่บ้านกับพื้นที่เกษตรกรรม ใช้ประโยชน์เป็นแนวกันลมเพื่อป้องกันและลดความรุนแรงของลมพายุฝนก่อนพัดเข้าสู่หมู่บ้าน และใช้เป็นแนวกันไฟเพื่อไม่ให้ไฟจากการเผาพื้นที่เกษตรกรรมลุกลามเข้ามาในหมู่บ้าน

2.4.4 ป่าชุมชนพัฒนา

ป่าชุมชนแบบพัฒนา เกิดขึ้นจากการร่วมกันปลูกป่าขึ้นมาใหม่ หรือปลูกเสริมเพื่อการฟื้นฟูป่าไม้โดยชุมชนในบริเวณที่เป็นพื้นที่สาธารณะรกร้างว่างเปล่า หรือเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เพื่อเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเช่น เป็นแหล่งหารายได้ของชุมชน แหล่งไม้ใช้สอย การอนุรักษ์ดินและน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร และยังเป็นแหล่งหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้อีกด้วย อาจมีพรรณไม้ไม้กึ่งชนิดหรือมีความหลากหลายขึ้นกับวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์ของชุมชน

ป่าชุมชนพัฒนาดำเนินการได้หลายพื้นที่เช่น ป่าชุมชนซึ่งปลูกในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ป่าสงวนตาม พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 หรือพื้นที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ. 2484 ป่าชุมชนปลูกในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะสมบัติของแผ่นดินที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) ป่าชุมชนในวัดหรือโรงเรียน ป่าชุมชนที่ปลูกเหนือบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ริมลำคลอง ลำคลอง ลำน้ำสาธารณะ หรือสองฟากถนน ป่าชุมชนปลูกเพื่อเป็นสวนสาธารณะ ป่าอนุสาวรีย์ ป่ามรดก ป่าของชุมชนเมือง ป่าชุมชนพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ริมฝั่งแม่น้ำหรือชายฝั่งทะเล จากแนวคิดของการแบ่งประเภทของป่าชุมชนเป็นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม และป่าชุมชนพัฒนาสะท้อนให้เห็นแนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โดยป่าชุมชนแบบดั้งเดิมเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์ควบคู่กับการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ส่วนป่าชุมชนพัฒนาเป็นแนวคิดในการปรับปรุงพัฒนาพื้นที่รกร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ที่ป่าถูกทำลายจนเสื่อมโทรมชุมชนเข้าไปปลูกต้นไม้หรือฟื้นฟูป่าไม้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์

นอกจากนั้น แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน มักจะพูดถึงในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการจัดการป่าชุมชน ยกตัวอย่างเช่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) พูดถึงระบบการจัดการป่าของคนในท้องถิ่นว่ามี 3 ระบบ หนึ่งในจำนวนนั้น คือ ระบบการจารีตดั้งเดิม ซึ่งหมายถึง การใช้จารีตประเพณีในการจัดการป่าและถือปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว 2) รูปแบบการจัดการป่าโดยการริเริ่มของคนในท้องถิ่นหรือการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการป่าที่เกิดจากการริเริ่มภายในท้องถิ่นเอง เพื่อตอบโต้กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) หรือเป็นการจัดการป่าชุมชนแบบพัฒนาโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคม ชุมชน เป็นกลไกสำคัญในการวางแผนการดำเนินงานและการดูแลรักษาป่าชุมชน เป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และการพัฒนา การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบ เพื่อรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าดั้งเดิมของชุมชน กลุ่มชาวบ้านที่ทำหน้าที่จัดการป่าชุมชนอาจดำเนินงานร่วมกันหลาย

หมู่บ้าน จุดประสงค์ของการจัดการป่าประเภทนี้ก็เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าในระยะยาวและให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อพัฒนามักดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการป่าชุมชน กิจกรรมดำเนินการเป็นการปลูกสวนป่าวัตถุประสงค์ก็เพื่อการสร้างแหล่งไม้พื้ในชุมชนและจำหน่ายเป็นรายได้ของชุมชน แนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิมเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นเอง (วิยุทธ์ จำรัส พันธุ์, 2535) 3) รูปแบบการจัดการป่าแบบประยุกต์ เป็นการจัดการในเชิงพื้นที่ที่มีความขัดแย้งค่อนข้างมาก เช่น การลักลอบตัดไม้ จึงมีวิธีการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้กับการจัดการแบบจารีตประเพณี เช่น การบวชป่าเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการรักษาป่าและเพื่อระงับยับยั้งขบวนการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า หรือการร่วมประชุมร่างกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษรให้องค์เป็นทางการรับรอง (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536) และ 4) รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง เป็นรูปแบบการจัดการที่เกิดขึ้นในบริบทการแย่งชิงทรัพยากรในรูปของการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนและการต่อต้านนโยบายของรัฐ เช่น การต่อสู้กับสัมปทานไม้ การปลูกสร้างสวนป่า และโครงการ คจก.

2.4.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นกิจกรรมป่าที่ถูกนำมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาชนบท โดยเป็นแนวทางใหม่ให้บรรลุผลของประโยชน์ที่ได้รับจากป่ามากขึ้น ซึ่ง สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2538) ได้กล่าวไว้ 8 ประการ คือ

1) ช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทให้ดีขึ้นในด้านต่างๆ คือ มีต้นไม้และผลผลิตจากป่าเพื่อเสริมรายได้ อาหาร ยารักษาโรค เชื้อเพลิง ไม้ใช้สอย ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจการเกษตร

2) ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่เหลืออยู่เพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดี ประชาชนได้มีไม้หรือป่าไม้ใช้สอยเอง และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ที่ถูกต้องแก่ประชาชน

3) เป็นแหล่งทำรายได้ให้แก่ประชาชน เช่น เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ เก็บมัน เก็บผัก เป็นต้น

4) ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรอื่นๆ ให้อุดมสมบูรณ์ เช่น ดิน น้ำ แร่ธาตุ สัตว์ป่า

เป็นต้น

5) เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นแหล่งที่ใช้ศึกษาลักษณะของพืชพรรณและชีวิตสัตว์

ป่า

6) ทำให้พื้นที่ชุ่มชื้น ทำให้มีฝนตกสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สร้างความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินด้วยเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าทั้งหลาย

7) ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์จะมีต้นไม้ช่วยดูดซึมน้ำและกั้นน้ำให้ไหลช้าลง ซึ่งเป็นการป้องกันน้ำท่วมได้

8) เป็นแหล่งที่ทำให้อากาศบริสุทธิ์เพราะต้นไม้จะคายก๊าซออกซิเจนเมื่อมีการปรุงอาหารในเวลากลางวัน เป็นการสร้างสมดุลของอากาศ

2.5 การอนุรักษ์ป่า

ความหมายของการอนุรักษ์ ได้มีผู้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

เกษม จันทรแก้ว (2530) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวนซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกทางความหมายหนึ่งคือ เป็นการใช้ความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต

อำนาจ คอวนิช (2530) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การนำออกมาใช้ประโยชน์โดยรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด

อุทิศ ภูอินทร์ (2541) กล่าวว่า การอนุรักษ์ เป็นการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด เน้นที่การรักษาไว้ให้คนรุ่นหลังได้ดู หรือใช้ประโยชน์ด้วย ไม่มุ่งที่ประโยชน์สูงสุด การใช้ต้องมีการทำลาย ต้องกำหนดไม่ให้เกินกว่าจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนการใช้ที่ไม่ทำลายจะต้องไม่ก่อผลกระทบจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ เปลี่ยนรูปหรือเสื่อมโทรมลง

นิวัติ เรืองพานิช (2539) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานมากที่สุด ทั้งนี้ต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

สรุป การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด รักษาไว้ให้คงสภาพเดิม และยาวนานมากที่สุด

2.5.1 การอนุรักษ์ป่าชุมชน

การอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้นานที่สุด และมีการกระจายการใช้ประโยชน์ทั่วถึงกัน โดยประชาชน หน่วยงาน องค์กรต่างๆ สถาบันการศึกษาในชุมชนได้ร่วมมือร่วมกันปลูกสร้างและดูรักษาไว้เพื่อประโยชน์ชุมชนของชุมชนนั้นๆ การอนุรักษ์ป่าชุมชนได้มีการดำเนินการโดยมีการพิจารณาดังต่อไปนี้

(นิวัติ เรืองพานิช, 2539 อ้างถึงใน ปรีชา ท้าววร, 2542)

1) การกำหนดบริเวณป่าที่จัดไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอนแล้วเข้าไปดำเนินการควบคุมป้องกันไม่ให้มีการทำลายป่ามากขึ้น

2) การกำหนดขอบเขตที่ยอมรับให้เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน โดยควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอยแล้วพยายามส่งเสริมให้ปลูกพืชไร่ ควบแนะนำหรือสาธิตการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ

3) ในบริเวณป่าที่ถูกถางรกร้างว่างเปล่า หรือปราศจากพืชคลุมดินก็ควรปลูกสร้างสวนป่าหรือพืชคลุมดินเพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝน

4) ป้องกันมิให้เกิดไฟไหม้ป่า ไฟป่าเป็นปัจจัยที่ทำลายความอุดมสมบูรณ์และเกิดการสูญเสีย น้ำที่ไหลบ่าหน้าดิน

5) มีการป้องกันการพังทลายของดินตามริมฝั่งน้ำ พื้นที่ลาดชัน

6) ควรมีการให้การศึกษอบรมและเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล ในทุกระดับให้ทราบถึงประโยชน์คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งวิธีการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์

2.5.1 องค์ประกอบและเนื้อหาสาระสำคัญของร่าง พระราชบัญญัติป่าชุมชน

องค์ประกอบสำคัญของร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนประกอบด้วยสาระประเด็นที่สำคัญ 7 ส่วน ได้แก่

1) บทนำ (มาตรา 1 - มาตรา 4) เป็นเนื้อหาที่ว่าด้วยคำนิยามของคำสำคัญที่ปรากฏอยู่ในกฎหมาย เช่น คำว่า "ป่า" "ป่าชุมชน" "ทำไม้" "ของป่า" ฯลฯ และขั้นตอนในการประกาศบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้

2) บททั่วไป (หมวด 1 มาตรา 5 - มาตรา 6) เป็นเนื้อหาที่ว่าด้วยวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมาย และหลักการของกฎหมายที่ว่าด้วยพื้นที่ป่าชุมชนให้อยู่คงอยู่ภายใต้ข้อบังคับของกฎหมายเดิม

3) ส่วนที่ว่าด้วยกลไกและอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการกฎหมายป่าชุมชน (หมวด 2 คณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน (มาตรา 7 - มาตรา 15) หมวด 3 คณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด (มาตรา 16 - มาตรา 17) กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของกลไกต่าง ๆ ที่จะตั้งขึ้นภายใต้กฎหมายฉบับนี้ สัดส่วน องค์ประกอบ ที่มา และอำนาจหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ที่ทำให้เข้าใจถึงโครงสร้างการบริหารจัดการให้กฎหมายฉบับนี้เป็นไปตามข้อบังคับ

4) การจัดตั้งป่าชุมชน (หมวด 4 มาตรา 18 - มาตรา 23) ในส่วนนี้จะมีการเกี่ยวข้องกับขั้นตอนและแนวทางการขอจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมาย ซึ่งมีระเบียบต่าง ๆ และขั้นตอนการตรวจสอบที่รัดกุมก่อนจะอนุมัติให้จัดตั้งป่าชุมชนในพื้นที่

5) ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและการควบคุมดูแลป่าชุมชนให้เป็นไปตามกฎหมาย (หมวด 5 มาตรา 24 - มาตรา 36 หมวด 6 มาตรา 37 - มาตรา 47) ในส่วนนี้จะจะเป็นข้อบังคับสำหรับพื้นที่ที่ได้รับการอนุมัติให้จัดตั้งป่าชุมชนแล้ว เพื่อป้องกันและควบคุมไม่ให้พื้นที่ดังกล่าวถูกทำลาย โดยมีการกล่าวถึงความร่วมมือกันขององค์กรในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ราชการและเอกชน ในการสนับสนุน ควบคุมและดูแล

6) ส่วนที่ว่าด้วยมาตรการในการลงโทษการกระทำผิดตามกฎหมายฉบับนี้ (หมวด 7 มาตรา 48 - มาตรา 50 หมวด 9 มาตรา 59 - มาตรา 62) ซึ่งมีข้อกำหนดในการลงโทษ ได้แก่ การเพิกถอนและการกำหนดโทษต่าง ๆ

7) ส่วนที่ว่าด้วยกองทุนและการจัดการกองทุนป่าชุมชน (หมวด 8 มาตรา 51 - มาตรา 58) เป็นส่วนที่มีสาระเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนป่าชุมชนในลักษณะกองทุนหมุนเวียน และมีการบริหารจัดการกองทุนโดยการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้องโดยการตั้ง

คณะกรรมการกองทุนขึ้นภายใต้กฎหมายฉบับนี้ (วราลักษณ์ ไชยทัฬห, [http://www.thaico.net/thaicforest/law/law_150503_conclusion flaw 01.html](http://www.thaico.net/thaicforest/law/law_150503_conclusion%20flaw%2001.html)).

2.6 ป่าชุมชนโคกใหญ่

ป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม สำหรับป่าชุมชนโคกใหญ่จัดอยู่ในประเภท ป่าโคก หรือป่าเต็งรัง ซึ่งจะผลัดใบทุกปี ดินในพื้นที่ป่าส่วนใหญ่จะเป็นดินร่วนปนทรายและดินลูกรัง มีพื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ (เอกสารป่าชุมชนโคกใหญ่, 2545) ครอบคลุมพื้นที่ 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลหนองแสง ตำบลบ้านหวาย ตำบลแคน ตำบลคงใหญ่ ตำบลโคกสีทองกลาง รวม 14 หมู่บ้าน สำหรับพื้นที่ของป่าชุมชนโคกใหญ่มีความลาดเอียงเล็กน้อย เป็นที่พื้นที่รับน้ำและไหลไปสู่ห้วย ลำน้ำเสียวน้อยแลลำน้ำเสียวใหญ่และไหลลงสู่ทุ่งนารอบๆ พื้นที่ป่า พื้นที่ป่าแห่งนี้ถือว่าเป็นแหล่งผลิตปุ๋ยธรรมชาติ ตะกอนของใบไม้ กิ่งไม้ที่เน่าเปื่อย อินทรีย์วัตถุที่เกิดขึ้นในป่า เมื่อฝนตกจะถูกไหลชะลงสู่หน้าของชาวบ้าน สร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน นอกจากนี้อินทรีย์วัตถุยังถูกชะล้างไหลลงสู่ร่องน้ำ สู่ห้วยและลำน้ำเสียว ตะกอนอินทรีย์วัตถุเหล่านั้นจะเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตในแหล่งน้ำนั้น ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในระบบนิเวศเป็นป่าที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดมหาสารคามทั้งพรรณพืชและพันธุ์สัตว์มีความหลากหลายทางชีวภาพด้วยพรรณไม้มีขนาดตั้งแต่ไม้ขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ เป็นป่าที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาววาปีปทุมมาตั้งแต่สมัยบรรพกาลโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่รอบป่า

2.6.1 ประวัติป่าชุมชนโคกใหญ่ (ชูพักตร์ สุทธิสาและคณะ, 2539 : 55-61 ; พรพิศ แสนชัย, 2546 : 1-5 และอาจารย์ ไสริทธิ์, 2549 : 56-64)

ป่าชุมชนโคกใหญ่เป็นป่าที่มีความเป็นมาอย่างยาวนานหลายร้อยปีก่อนการเกิดชุมชนแถบนี้ ซึ่งได้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลา สามารถแบ่งออกเป็นยุคต่างๆ ได้ดังนี้
ยุคตั้งถิ่นฐาน ยุคนี้เริ่มตั้งแต่ประมาณ 200 ปีมาแล้ว ป่าชุมชนโคกใหญ่มีพื้นที่หลายหมื่นไร่ ต่อมาได้มีประชากรจำนวนมากอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากชุมชนหลายแห่งในพื้นที่สุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และได้เลือกทำเลในป่าชุมชนโคกใหญ่ซึ่งเป็นโคกใกล้ลุ่ม ใกล้ลำห้วยหรือหนองน้ำเป็นที่ตั้งชุมชน ช่วงเวลานั้นป่าโคกใหญ่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ และได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตปัจจัยยังชีพของชาวบ้าน

ยุคบุกเบิก อยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2516 เป็นปีเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐบาลสนับสนุนให้ชาวบ้านบุกเบิกจับจองพื้นที่ เพื่อขยายพื้นที่การเกษตรเพื่อเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ ฝ้าย อ้อย เพื่อส่งดูรายงานอุตสาหกรรมและส่งออก ทำให้ป่าชุมชนโคกใหญ่ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อปลูกพืชดังกล่าว และเมื่อปี พ.ศ. 2508 ชาวบ้านที่มีที่ดินกับอาณาเขตป่าได้เข้าไปจับจองประมาณ 243 ครอบครัว มีพื้นที่ประมาณ 3,855 ไร่ เมื่อมีการประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2508 ขณะเดียวกันก็มีการดำเนินสำรวจเพื่อออกเอกสารสิทธิ์แก่ชาวบ้านและกระตุ้นให้ชาวบ้านเพิ่ม

ผลผลิตพืชเศรษฐกิจทำให้มีการทำลายป่าอย่างขนาดใหญ่ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2516 จึงยุติการออกเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว

ยุคทำลายป่า อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2516 ถึง พ.ศ. 2534 หลังจากมีการยุติการออกเอกสารสิทธิ์เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชป้อนโรงงานอุตสาหกรรม แต่กลับมีกลุ่มนายทุนจำนวนหนึ่งเข้าไปกว้านซื้อที่ดินเป็นจำนวนมาก เพื่อปลูกอ้อย และยูคาลิปตัส นอกจากนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา มีการทำนาเกลือและต้มเกลือสินเธาว์อย่างกว้างขวาง ซึ่งการทำนาเกลือต้องใช้ไม้พื้นเป็นจำนวนมากในการต้ม ทำให้ป่าไม้ในจังหวัดมหาสารคามถูกบุกรุกตัดโค่นอย่างหนักโดยเฉพาะป่าชุมชนโคกใหญ่ ป่าชุมชนดงใหญ่ ป่าชุมชนโคกหินลาด และป่ากุดรัง นอกจากนั้นการสูบน้ำเกลือยังทำให้ลำน้ำเสียกลายเป็นน้ำเค็ม ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่การปลูกข้าวเป็นจำนวนหลายแสนไร่ ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนได้ร่วมกันชุมนุมประท้วงที่อำเภอวาปีปทุม ในที่สุดรัฐบาลที่มี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีคำสั่งประกาศให้มีการยุติการทำนาเกลือในจังหวัดมหาสารคาม แต่ขณะเดียวกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 จังหวัดมหาสารคาม มีนโยบายส่งเสริมการปลูกยูคาลิปตัสให้เป็นพืชเศรษฐกิจ ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่และพื้นที่ป่าอื่นๆ จนทำให้พื้นที่ป่าจังหวัดมหาสารคามจำนวนมากกลายเป็นป่าเสื่อมโทรม มีผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่โดยรอบของพื้นที่ป่า ทำให้ได้ผลผลิตที่ได้จากป่าลดลง เกิดความแห้งแล้ง

ยุคฟื้นฟู อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2535 ถึงปัจจุบัน เป็นยุคชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำเสียได้แปรสภาพเป็นกลุ่มอนุรักษ์ในป่าชุมชนโคกใหญ่ เนื่องจากมีกลุ่มนายทุนส่วนหนึ่งบุกรุกถางป่าและจับจองพื้นที่เพื่อขอเอกสารสิทธิ์เป็นของตนเอง นายบุญเรือง ยางเครือ ผู้ใหญ่บ้านหนองโจ้งในฐานะประธานกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำเสียได้ประชุมชาวบ้านจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยในปี พ.ศ. 2535 องค์การบริหารส่วนตำบลกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำเสียว่วมกับกรมชลประทานได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาลจำนวน 600 ล้านบาท เพื่อพัฒนาฟื้นฟูป่าและลำน้ำเสีย มีการปลูกป่าทดแทนตามลำห้วยหนองโจ้ง และมีการขุดลอกลำห้วยเสียใหญ่เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเค็ม มีการประชุมชาวบ้านจำนวน 14 หมู่บ้าน 5 ตำบล (ปัจจุบันเพิ่มเป็น 20 หมู่บ้าน) เพื่อร่วมกันกำหนดกติกาชุมชนที่ไม่ขัดกับข้อกฎหมายและวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น มีการตั้งตัวแทนหมู่บ้านละ 10 คน เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนโคกใหญ่

ปี พ.ศ. 2536 มีการปรับปรุงคณะกรรมการ กลุ่มอนุรักษ์เป็นเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่โดยมีตัวแทนหมู่บ้านละ 3 คน เข้าร่วมเป็นกรรมการ สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกย.อ.) และองค์กรนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา (PLAN) ได้เข้ามาให้ความรู้และคำแนะนำในการจัดตั้งองค์กรนำเสนอปัญหาเข้าสู่คณะกรรมการร่วมแก้ไขปัญหาเกษตรกรระดับชาติ และระดับจังหวัดมีการพาไปศึกษาดูงานที่ป่าชุมชนแห่งอื่นและเข้าร่วมประชุมในระดับชาติและระดับท้องถิ่นอยู่เป็นประจำทำให้องค์กรเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ

ปี พ.ศ. 2537 ออกประกาศให้ชุมชน หน่วยงานราชการ ทราบโดยทั่วกัน ดังนี้

- 1) ห้ามตัดไม้และแปรรูปไม้ทุกชนิดในเขตป่าก่อนได้รับอนุญาต
- 2) ห้ามนำเสื่อยยนต์และเลื่อยทุกชนิดเข้าไปในเขตป่าก่อนได้รับอนุญาต
- 3) ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตป่าก่อนได้รับอนุญาต
- 4) ห้ามนำรถทุกชนิดเข้าไปในเขตป่าก่อนได้รับอนุญาต
- 5) ห้ามนำพันธุ์พืช สมุนไพร และพันธุ์สัตว์ทุกชนิดออกจากเขตป่า
- 6) ห้ามบุกรุก จับจอง ครอบครองที่ดินในเขตป่าชุมชนโคกใหญ่
- 7) ผู้ไต่ฝ่าผืนต้องระวางโทษปรับ 500-50,000 บาท

ปี พ.ศ. 2539 กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้
อนุมัติเงินงบประมาณ 5,463,612 บาท เพื่อศึกษาและฟื้นฟูป่าชุมชนโคกใหญ่

ปี พ.ศ. 2540 ได้ขยายเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่เป็น 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล มีการประชุม
คณะกรรมการทุกเดือนหมุนเวียนไปตามหมู่บ้านต่างๆรอบป่า มีการดำเนินกิจกรรมต่างๆอย่างต่อเนื่อง
ทั้งรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้กฎระเบียบการดูแล
รักษาป่า การจัดทำแนวเขต แนวกันไฟ ติดป้ายชื่อ คำขวัญ กฎระเบียบ ในการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืนโดย
การส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมเป็นทางเลือกเพื่อเพิ่มรายได้ ไม่ต้องบุกรุกป่า

ปี พ.ศ. 2542 กองทุนเพื่อพัฒนาสังคมชนาการออมสินได้อนุมัติเงิน 412,000บาทเงินทุน
เหล่านี้ได้นำมาสร้างเสริมกิจกรรมด้านต่างๆแก่ชุมชนในเครือข่ายการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า เช่น
การปลูกป่าด้วยไม้พรรณพื้นเมือง ปลูกไม้ใช้สอย จัดค่ายเยาวชนแก่เด็กนักเรียนจากโรงเรียนรอบเขตป่า
เพื่อให้เยาวชนเห็นความสัมพันธ์ของป่า การบวชป่า การทำบุญสืบชะตาป่า รณรงค์เผยแพร่สร้างความ
เข้าใจกับเพื่อนบ้านและหน่วยงานต่างๆส่งเสริมอาชีพทางเลือก ส่งเสริมระบบเกษตรที่มีประสิทธิภาพไม่
ต้องขึ้นที่มาก เช่น การทำเกษตรผสมผสานและเลี้ยงสัตว์ โดยนำชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ซึ่งได้รับเงิน
อุดหนุนจากกองทุนต่างๆที่จัดตั้งขึ้น เช่น กองทุนเพาะชำกล้าไม้

ปี พ.ศ. 2542 ได้จัดสร้างศูนย์ประสานงานเครือข่ายป่าชุมชนขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางในการ
ติดต่อประสานงานและทำกิจกรรมต่างๆดำเนินงานอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการขยายเครือข่ายไปยังที่อื่นๆ

ปี พ.ศ. 2542-2549 ผลจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่ออนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ ทำให้
ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีเห็ดและพรรณพืชพรรณสัตว์เกิดขึ้นอย่าง
มากมายชาวบ้านในหมู่บ้านรอบๆป่ามีอาหารและรายได้เพิ่มมากขึ้นจนได้รับขงพระราชทานพิทักษ์ป่า
เพื่อรักษาชีวิต

2.6.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ป่าโคกใหญ่เกิดจากป่าเล็กป่าน้อยที่รวมเข้าด้วยกันเป็นป่าสาธารณประโยชน์หรือป่าชุมชน
แต่ดั้งเดิม ประกอบด้วยป่าโคกต่างๆ ได้แก่ โคกหนองโจด โคกดอนหัน โคกแป๊ะ โคกดงใหญ่ โคกผิป่า
หลอก เมื่อรวมกันกล้าเป็นป่าผืนใหญ่อยู่บนโนนสูงเป็นที่มาของชื่อ ป่าโคกใหญ่เป็นป่าเต็งรังที่มีไม้เรือน

ยอดสามชั้น ตั้งแต่ไม้ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง เช่น ไม้พวง ไม้ซาด ไม้แต่ ไม้ประดู่ ไม้พอก ไม้ยาง ไม้อะ
 ราง จนถึงไม้คลุมดินซึ่งเป็นลูกไม้ของต้นไม้ต่างๆ รวมทั้งหญ้าและเครือไม้ เครือมันต่างๆ พื้นที่ 4,266 ไร่
 ของป่าโคกใหญ่ เป็นพื้นที่รับน้ำที่ใหญ่มาก ประกอบด้วยความลาดเอียง ทำให้น้ำไหลผ่านร่องน้ำ ลำห้วย
 หลายสาย ลงสู่ลำห้วยเสียวป่าโคกใหญ่ เป็นประเภทป่าเบญจพรรณหรือป่าเต็งรัง พื้นดินในป่าเป็นทราย
 บางแห่งเป็นกรวดลูกรัง ด้านทิศตะวันตกสูงจากน้ำทะเล 65 เมตร ทิศตะวันออกสูง 167 เมตร มีความ
 ลาดเอียงประมาณร้อยละ 20 น้ำจากป่าไหลลงสู่ลำห้วยเสียวใหญ่ ลำเสียวเล็ก และทุ่งนารอบๆป่า โดยทิศ
 เหนือมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลคงใหญ่ ทิศตะวันออกติดกับตำบลหนองแสงและตำบลโคกสีทองกลาง
 ทิศใต้ติดต่อกับตำบลหวาย และทิศตะวันตกติดกับตำบลแคน (ปาจารย์ โสภณฤทธิ์, 2549 : 56-64)

ป่าชุมชนโคกใหญ่ มีหมู่บ้านตั้งอยู่โดยรอบ 5 ตำบล 14 หมู่บ้าน ดังนี้

ตำบล หนองแสง	บ้านโสกยาง	หมู่ที่ 15
	บ้านหนองเต็น	หมู่ที่ 16
ตำบลบ้านหวาย	บ้านมะแซว	หมู่ที่ 9
	บ้านหนองโง้ง	หมู่ที่ 10
ตำบลแคน	บ้านตำแย	หมู่ที่ 2
	บ้านแวงชัย	หมู่ที่ 3
	บ้านหนองโจด	หมู่ที่ 4
	บ้านโคกกลาง	หมู่ที่ 5
	บ้านเขวาค้อ	หมู่ที่ 6
	บ้านโคกสะอาด	หมู่ที่ 16
ตำบลคงใหญ่	บ้านดอนเจริญ	หมู่ที่ 7
	บ้านดอนหัน	หมู่ที่ 12
ตำบลโคกสีทองกลาง	บ้านบูรพาพัฒนา	หมู่ที่ 6
	บ้านโคกแปะ	หมู่ที่ 7

ที่ตั้งของหมู่บ้านรอบพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ ทั้ง 14 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่อยู่ชิดติดกับป่ามาก
 มีบางหมู่บ้านที่อยู่ห่างออกไปบ้างมีเพียงพื้นที่นากัน ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่เดิมหมู่บ้านคงตั้งติดกับป่าแล้ว
 ค่อยๆ ถางป่าให้เป็นพื้นที่นาที่ชาวอีสานเรียกว่า “ช่าวนา” ซึ่งอยู่ห่างจากป่าไม่เกิน 1 กิโลเมตร บริเวณ
 พื้นที่สูงสุดของพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ อยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านโคกกลาง และบ้านโจด สูง 165
 เมตร จากระดับน้ำทะเล

2.6.2 สภาพเศรษฐกิจสังคมของชาวบ้านรอบป่าชุมชนโคกใหญ่

อาชีพหลัก คือ การทำนา เพื่อเก็บไว้กินและขาย ใช้ปุ๋ยเคมีทุกครอบครัว ชาวบ้านรอบ
 ป่าหลายหมู่บ้านยังสามารถเลี้ยง วัว ควาย เพราะสามารถนำไปเลี้ยงในป่าชุมชนโคกใหญ่ หลังฤดูปลูก
 ดำเสร็จแล้วได้

อาชีพรอง คือ รับจ้างทั่วไป ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ส่วนการอพยพแรงงานมรทุกหมู่บ้าน ทั้งแบบถาวรและแบบชั่วคราวโดยทำงานในโรงเรียน บริษัทเป็นยาม แม่บ้าน ก่อสร้าง ช่างปูน ช่างไม้ ช่างเหล็ก งานบริการ ค้าขายมีส่วนน้อยที่จะเป็นเจ้าของกิจการเอง

ภาระหนี้สิน ชาวบ้านร้อยละ 80 เป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. ที่ชาวบ้านยืมมาซื้อปุ๋ย รถไถนาเดินตาม การใช้จ่ายในครอบครัว งานประเพณี และอื่นๆ

ในฤดูฝน ชาวบ้านจะมีรายได้จากการเข้าไปเก็บเห็ดจากป่าชุมชนโคกใหญ่ ซึ่งทำรายได้เข้าสู่ชุมชนมากพอสมควร และมีอาหารจากธรรมชาติจากแหล่งต่างๆ เช่น สัตว์น้ำจากลำน้ำเสียว การใส่เบ็ดปลา กบ จากทุ่งนา ถือว่าในช่วงฤดูฝน ชาวบ้านจะมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ส่วนในฤดูแล้ง ชาวบ้านต้องซื้ออาหาร ทั้งจากตลาดในอำเภอวาปีปทุม และจากพ่อค้าเข้ามาขายเร่ในหมู่บ้าน สำหรับประเพณีดั้งเดิมของหมู่บ้าน เช่น ประเพณีการลงแขกช่วยกันดำนา หรือเกี่ยวข้าวจะเลือนหายไป มีการว่าจ้างแรงงานเข้ามาแทน

กลุ่มและองค์กรต่างๆ ทุกหมู่บ้านมีกลุ่มและองค์กรต่างๆ ที่หน่วยงานของรัฐเข้าไปจัดตั้งไว้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านเลี้ยงไก่ กลุ่มเยาวชน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ร้านค้าสหกรณ์ กลุ่ม ธ.ก.ส. เป็นต้น (เอกสารป่าชุมชนโคกใหญ่, 2545)

2.6.3 องค์กรเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่

ปี พ.ศ. 2533 – 2536 นายบุญเรือง ยางเครือ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองโจ้ง ซึ่งเป็นผู้นำชาวบ้านคนหนึ่ง ที่เป็นแกนนำร่วมต่อต้านการทำนาเกลือที่อำเภอบรบือ ได้ชักชวนชาวบ้านให้เห็นปัญหาและความสำคัญของทรัพยากรป่าชุมชนโคกใหญ่ สามารถหาแนวร่วมและผู้สนใจในหมู่บ้านรอบป่าชุมชนโคกใหญ่ ได้รวมตัวกันเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อรักษาฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยใช้ชื่อว่า “คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” ซึ่งคณะกรรมการมาจากตัวแทนองค์กรสมาชิกทั้ง 14 หมู่บ้าน โดยนายบุญเรือง ยางเครือ ผู้ใหญ่บ้านหนองโจ้ง เป็นประธานกรรมการเครือข่าย และนายบุญเรือง เนาว่าแก้ว ผู้ใหญ่บ้านโคกกลาง เป็นรองประธานกรรมการเครือข่าย

คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ ได้ช่วยกันตั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับ วางแผน การพัฒนาจัดการดูแลรักษาป้องกันไฟป่า ดับไฟป่า ปลูกป่าเสริมในพื้นที่เสื่อมโทรม บวชป่า ตั้งศาลเจ้า รวมทั้งการส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน ให้มีอยู่มีกิน มีรายได้ จัดตั้งกองทุนส่งเสริมอาชีพป่าชุมชนโคกใหญ่อีกด้วย

องค์กรที่เป็นแกนสำคัญในการดำเนินงานต่างๆ มีอยู่ 2 องค์กรใหญ่ๆ ที่สำคัญคือ

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(1) องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม

(2) องค์การบริหารส่วนตำบลแคน ตำบลดงใหญ่ ตำบลหนองแสง ตำบลบ้านหวาย และ

ตำบลโคกสีทองหลาง

2) องค์กรพัฒนาเอกชน/ องค์กรประชาชน

- (1) โครงการอนุรักษ์ชุมชนโคกใหญ่ จังหวัดมหาสารคาม (โครงการส่งเสริมองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่)
- (2) องค์กรชาวบ้าน (คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ ซึ่งมี 5 ตำบล ครอบคลุมพื้นที่ 14 หมู่บ้าน)

2.6.3.1 กิจกรรมที่ดำเนินการผ่านมาของคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการผ่านมาดังนี้

- 1) มีการประชุมร่วมคณะกรรมการเครือข่ายชุมชนโคกใหญ่ ทุกวันที่ 25 ของเดือน (เว้นฤดูทำนา และเก็บเกี่ยว) เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น แนวทางวิธีการแก้ปัญหา
- 2) ตั้งกฎระเบียบ ข้อตกลง เพื่อการคุ้มครอง ดูแล รักษาและการใช้ประโยชน์จากป่า
- 3) จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ กฎระเบียบ ข้อตกลง คำขวัญ ติดตามถนนรอบพื้นที่ป่าและทางสัญจรเข้าป่า
- 4) จัดทำป้ายป่าชุมชนโคกใหญ่ ติดประกาศตามทางสัญจรเข้าป่า
- 5) คณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ ออกรณรงค์ สร้างความเข้าใจ ประชาสัมพันธ์ กฎระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชน ให้หมู่บ้านรอบป่าทั้ง 14 หมู่บ้าน
- 6) ออกหนังสือแจ้งให้นายอำเภอวาปีปทุม สมาตำบลทั้ง 5 ตำบล ครอบคลุม 14 หมู่บ้าน ทราบถึงการจัดตั้งกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า
- 7) กำหนดแนวเขตป่าชุมชนและปักหลักแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน
- 8) ดำเนินการปลูกป่าเสริม ทั้งในพื้นที่ดอนปู่ตา บริเวณป่าวัดทุกปี
- 9) เดินสำรวจป่าเพื่อป้องกันการตัดไม้ ป้องกันไฟป่าในฤดูแล้ง ศึกษาต้นไม้พันธุ์ไม้
- 10) จัดทำผ้าป่า “กองทุนฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพชาวบ้านรอบป่าชุมชน”
- 11) ส่งเสริมอาชีพ เกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร กลุ่มออมทรัพย์ ชาวบ้าน
- 12) จัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน การรณรงค์เผยแพร่ และการส่งเสริมอาชีพ
- 13) จัดศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายป่าชุมชน

2.6.3.2 กฎระเบียบข้อบังคับ “ป่าชุมชนโคกใหญ่” (การคุ้มครองดูแลรักษา)

- 1) ห้ามตัด และแปรรูปไม้ทุกชนิด ในเขตป่าชุมชนก่อนได้รับอนุญาต
- 2) ห้ามนำเลื่อยยนต์ และเลื่อยทุกชนิดเข้าไปในเขตป่าชุมชนโคกใหญ่
- 3) ห้ามจุดไฟเผาป่า และห้ามล่าสัตว์ทุกชนิดในเขตป่าชุมชนก่อนได้รับอนุญาต

อีกทั้งยังเต็มใจที่จะร่วมกันดูแลรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้านให้คงอยู่ต่อไป ด้านปัญหาและอุปสรรคของการเข้าร่วมโครงการชุมชนรักป่านั้นพบว่าประเด็นที่ชาวบ้านเห็นว่ามีความปัญหาและอุปสรรคมากคือหมู่บ้านขาดเงินทุนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและขาดการสนับสนุนด้านการเงินจากหน่วยงานของรัฐบาล ส่วนประเด็นที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นปัญหาในระดับปานกลางมีอยู่สองประเด็น คือการขาดแคลนเจ้าหน้าที่ที่ให้การสนับสนุนในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชน และพื้นที่ป่าชุมชนมีมากดูแลไม่ทั่วถึง ส่วนประเด็นปัญหาอื่นๆ นั้นชาวบ้านเห็นว่าเป็นเพียงแค่อุปสรรคเล็กน้อยเท่านั้น เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ปฏิบัติตามและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีอยู่แล้วทั้งทางกฎหมายและทางสังคม มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายพอเพียง

ชิน ศรีสวัสดิ์ (2543) พบว่า ปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนเป็นมิติของวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชวา คือ มีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีความสัมพันธ์ต่อกันแบบพี่น้อง และนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อนในอดีต มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่มีคุณ มีความเชื่อในผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการยอมรับเชื่อถือในระบอบราชการ และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง มีความเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าของหมู่บ้าน เกรงกลัวต่ออันตรายจากป่า กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกลงโทษมีความสำนึกในความเป็นเจ้าของ มีความห่วงใยในอนาคตของลูกหลาน มีความเกรงใจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปส่งเสริม ได้รับการหนุนช่วยจากภายนอก ปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและขีดความสามารถของชุมชนมากขึ้น ซึ่งมิติทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคี เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เคารพเชื่อฟังในผู้นำและกฎระเบียบของชุมชน และมีการรวมพลังเป็นหนึ่งเดียวเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน จากสิ่งที่พบต้องยอมรับและเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเหลืออยู่ด้วยมิติทางวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น มิได้เหลืออยู่ด้วยมิติทางกฎหมายและการปกครองแต่อย่างใด

จริยา สีสื่อ (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนชาวบ้านหนองไผ่ อำเภอลำลูกกา จังหวัดขอนแก่น โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยและ ศึกษาภาคสนามด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์และการสังเกต ซึ่งให้ข้อมูลจากผู้รู้ และชาวบ้านหนองไผ่ที่เคยใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านหนองไผ่บริเวณใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร แหล่งไม้สำหรับปลูกอาคารสิ่งก่อสร้าง ด้านแนวทางและมาตรการในการอนุรักษ์ป่าอนุรักษ์ ของชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียง มีดังนี้

1) ใช้คุณลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรม ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านบนพื้นฐานของลักษณะชุมชนดั้งเดิม วิถีชีวิตของชุมชน ระบบการแบ่งมรดกในครอบครัว ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และกฎระเบียบของชุมชน

2) ใช้ความเข้มแข็งขององค์กรในหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากความตระหนักในคุณค่าประโยชน์ของป่าไม้ที่เคยสมบูรณ์ และกำลังถูกทำลาย

3) ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐและพระราชบัญญัติป่าไม้พร้อมๆ กับแนวทางในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนบ้านหนองไผ่ประกอบระบบสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวบ้าน

ละมัย ดอกเข็มกลาง (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโคกสภาพทั่วไป การใช้ประโยชน์สาเหตุที่ทำให้ป่าโคกใหญ่เสื่อมโทรม ปัจจัยที่ทำให้ป่าโคกใหญ่ดำรงอยู่ได้ ตลอดจนความตระหนักของประชาชนถึงคุณค่าและประโยชน์ของป่า ด้วยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ โดยกลุ่มตัวอย่างของผู้ตอบแบบสอบถาม มาจากการสุ่มตัวอย่างประชาชนจาก 5 ตำบล ซึ่งครอบคลุม 14 หมู่บ้าน รอบพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยจำนวนประชาชนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้รวม 426 คน ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆป่าชุมชนโคกใหญ่ได้เห็นคุณค่าประโยชน์ของป่าชุมชน และจิตสำนึกที่จะร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนโคกใหญ่ เนื่องจากมีองค์กรต่างๆ เข้ามาช่วยรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับรู้คุณค่าและผลประโยชน์ของป่าชุมชน ซึ่งประชาชนใช้เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผัก ผลไม้ป่า และยาสมุนไพรมาใช้สอยจากป่าชุมชน นอกจากนี้ยังมีรายได้จากป่าชุมชนโคกใหญ่ คือ ได้เก็บเห็ด หาหน่อไม้ และไข่มดแดงไปขาย มีเพียงประชาชนส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังขาดจิตสำนึกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เช่น ตัดไม้ทำลายป่า

ไชยา เจริญกุล (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชน “ป่ากราด” ของชาวบ้านตำบลสะทอน อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา โดยมีมุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชน กิจกรรมและวิธีการจัดการป่าชุมชน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สังเกต ถ่ายภาพประกอบ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 4 ประการคือ ปัจจัยด้านกายภาพ เช่น สภาพภูมิอากาศที่เอื้อต่อการเจริญเติบโตของพืช ความอุดมสมบูรณ์ของป่ากราด ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งฟืนและถ่าน เป็นแหล่งเก็บหาของป่า ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ความสามารถของผู้นำทั้งในอดีตและปัจจุบัน ความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับป่า การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ กิจกรรมและวิธีการจัดการกับป่าชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมและวิธีการที่สำคัญ 3 ประการคือ ด้านการวางแผนงานการจัดการป่าชุมชน เช่นการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับป่าชุมชน การจัดตั้งองค์กรเกี่ยวกับป่าชุมชน การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับป่าชุมชน ด้านการจัดสรรผลประโยชน์แก่ชุมชน เช่น การจัดสรรไม้สอย เป็นต้น ด้านการควบคุมบังคับใช้ระเบียบของชุมชน เช่น การใช้กลุ่มเครือญาติควบคุม

สมหมาย เลิศนา (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนกรณีศึกษา ป่าชุมชนโคกขามป้อม ตำบลแคน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีมุ่งศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ด้วยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนได้เข้าร่วมเกือบทุกครั้งในการวางแผนการจัดการป่าชุมชน ดำเนินจัดการป่าชุมชน การติดตามและประเมินผลการจัดการป่าชุมชน ส่วนกิจกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ประชาชนเข้าร่วมเป็น

บางครั้ง และพบว่าปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ประชาชนประสบปัญหาอุปสรรคในระดับมาก คือ ขาดการสนับสนุนด้านความรู้ การแนะนำวัสดุเครื่องมือ และเงินทุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขวลิต ศิลาเกษ (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความร่วมมือของภาครัฐ องค์กรชุมชน และชุมชนในกระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ-วังถ้ำ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ระหว่างภาครัฐ องค์กรชุมชนและชุมชน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านวังอ้อ-วังถ้ำ ส่วนมากมีส่วนร่วมในการกำหนดจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากจากชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องให้ผู้มีความรู้ ประสบการณ์และผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเข้ามามีบทบาทในการทำแผนพัฒนา

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY